I

Те, що справа був щільний довгий паркан, було важливо не тільки тому, що в такому разі нічого іншого справа не було, і не тому, що неможливо було б кудись звернути, якби вона підняла голову, а передовсім через вплив на освітлення. Його варто було б запам’ятати, хоч очевидно, що вичле нувати наслідки паркана годі.

Вона пила з вуличної колонки. Довкола колонки нагор нули купища листя — стояти треба було на ньому. Тому ще важче пити — нахилятися більше. На ґратах під колонкою перевертaлися каштани, завеликі, щоб пролізти у дірки. Листя, приклеєне водою до ґратів, утворило щось подібне на церату, струмінь звучав якось не так. Потім він порозсував листки в одному місці і вже зачіпав лиш їх спорохнявілі, а ще й розмоклі краї. Вона нагнулася і повернула голову лицем догори. Всередині дуже потужного потоку було порожньо. Вода була, як обгортка. Тому губами лиш ледь торкатися струменя. Потік дещо руйнувався, розлітався далі, ніж мав би, краплі пропадали в купі листя безслідно, навіть не змочуючи поверхні. Один струмочок стікав з кутика рота до вуха і далі — на ключицю. Час від часу кінці волосся змочувалися і ставали подібними на облизані пензлики. Він розумів, що дуже хоче пити. Дівчина ставала все прозо рішою від доданих кожним кроком пластів туману.

Потім течія обминала острів. Але тільки з одного боку; з другого річище, захаращене величезними каменями, на яких виразно відзначилися колишні рівні води, вибіленими перехрестями галуззя, колодами, мініатюрними дюнами нанесеного і стриманого водоростями піску, було цілком сухим. І майже відразу все починало зрушуватися з місця, так, ніби хтось обертав тобою на шнурі, обв’язаному вище черевиків. Ріка повертала направо, так круто, що починала текти паралельно собі ж, лиш зворотно.

Аж малюючи схему, він зрозумів нарешті всю топографію: вести олівцем лінію зліва направо, зупинитися і якнай ближче до попереднього відрізка провадити справа наліво, кут мусить бути мінімальним. Вже потім можна домалювати таке саме ззовні, щоб очевидною стала ширина ріки. Все переверталося, коли течія ударялася в той кут і звертала у каньйон (бо перед цим лівий берег був низький і продов жувався аж до лісу). Каньйон був дуже глибоким і широким — у нас таких рік просто не буває. Вода мутніла від виру на повороті.

За всі рази він нарахував і записав кілька сотень назв усього того, що було і відбувалося на обох берегах і у воді. Ці фраґменти були щоразу незмінними, але швидкість течії унеможливлювала роздивитися все. Були висячі мости, стежки, альтанки, смітники, хатини, городи і квітники, копанки, вулики, дорога, боки завалених мостів і покручені уламки залізничних рейок, зграї птахів, звірі пили воду, мурашники, осині гнізда, човни на напнутих ланцюгах. Там жило багато людей. Цього разу він зауважив досить великі отвори нір, котрі проходили через весь правий берег і виходили на другий бік там, перед поворотом. Крізь такі печери було видно світло і далекі ліси на низькому березі. Виявляється, цей берег був цілком тонким, нори дірявили товщу, не багато глибшу, ніж який мур.

Може, в тому не було рації, але Памві здавалося, що фраґмент з рікою завжди останній. Правдоподібно ним закінчувалися якісь інші сни. Час від часу ця ріка снилася йому протягом кількох років. Найбільше вражало те, що від того повороту ставало дуже тихо, незважаючи на перепов неність каньйону життям, не було чути і шуму води. Йому доводилося чекати певний час після пробудження, щоб звуки нарешті опанували простором.

Наразі жодних звуків не було. Несила більше терпіти. Треба було зробити хоч щось, що б прозвучало. Він вийняв з кишені штанів сірники і покалатав ними. Дошки стін ледь скрипіли, стискаючись від щораз більшого холоду. Памва лежав одягнений. Під ліжником було дуже тепло, а в кімнаті так холодно, що відчувалося аж легенями. До того ж

холод ніби посилювався запахом яблук, який переплівся із холодом, із вологістю. Яблука складені величезною купою на іншому ліжку. Кімната була замала, щоб розчинити дух такої кількості ренет. За вікном було темно, але зовсім не так, як тоді, коли він ліг. Памва передчував, що спав задовго і пропустив вечірній поїзд до міста. Він не міг встати, не міг вилізти з тепла. Вовна уподібнювалася до піхви. Напір дитячих відчуттів — не вставати, насильно закривати очі, нікуди не йти, не від'їздити. Чомусь саме восени так забо бонно не хотілося вертатися до міста. Залишитися на цілу зиму, до якої, врешті, ще не так скоро. Перебути тут, примітивно і без руху.

Була субота. Поїзд до міста їхав пізно ввечері. Памва не знав, котра година. Він ліг вже тоді, коли зовсім стемніло. Може, минула година, а може, вже справжня ніч і поїзд від'їхав. Наступний буде аж під ранок і буде майже так само темно. Осінь не розрізняє періодів ночі. У кишені флане левої сорочки Памва знайшов пачку жетану, видобув дві сиґарети і навпомацки закурив просто у ліжку, пообіцявши собі встати після них, скурених одна за одною. Весь час уважав, щоб не випхати зпід ліжника руки, щоб не зробити у коцах шпари для холоду.

Жетану давно не було в їхньому місці. Заради жетану Памва прийшов сьогодні вранці на вокзал задовго до поїзда. Йому сказали, що у котрійсь з нічних крамничок навколо вокзалу з'явилися його улюблені сиґарети. Все ж він мало не спізнився до поїзда, шукаючи за ними. Він приїхав у гори. На місце, де колись жив його дідо. В дитинстві Памва майже ніколи не бував тут. А тепер намагався приїжджати якнайчастіш. Тут були порожня хата, сад, криниця. Сьогодні треба було обірвати яблука. Не можна дочекатися морозів, але добре дати їм повисіти на деревах найдовше. Яблука не сміють ударятися одне до одного і до землі. Кожне треба зірвати окремо. Треба розсортувати їх — а на щеплених дідом деревах було по декілька сортів, на кожнім відгалуженні інший. Памва зривав яблука цілий день, напихав їх у всі кишені, сидячи на дереві, щоб не злазити щоразу, потім складав на ліжку, якщо заплющити очі — то самі яблука.

Було мокро після нічного дощу. Добре, що тільки на траві, бо яблука повисихали на вітрі, і не довелося витирати кожне. Ще вранці Памва зняв черевики, вони були настільки дірявими знизу, що ноги могли відразу ж перемокнути. Він не хотів довго ходити в мокрих черевиках, то ж пробув цілий день босим. Дуже змерз у ноги, зате не нищив гілок. Він повдягав на себе дивні старі речі, щоб позатулятися від вологи і вітру, а частково заради безлічі кишень. Пообмо тувався якимись хустками. Незґрабність і безпомічність сягала святості. Руки взагалі не відчували нічого, крім різниці шорсткості шкірки різних сортів. Одна сиґарета прилипла до заслинених губ, пальці, не приготовлені до зусилля, ковзнули аж до жару, на внутрішньому боці вказівного і середнього випалилися діри. Він навіть не відчув опіку.

Памва вже давно перестав намагатися запам’ятати, як міняється простір від порожності, оголеності і стертості меж, як встановлюється найліпше співвідношення між холод ністю і яскравістю сонячного освітлення, як все листя втра чає власні запахи і починає пахнути однаково, як з’являється особлива пластика спротиву скутості. Йому видавалося, що цим він позбавляє світ останніх властивостей, що не слід забирати чогось запам’ятовуванням.

Натомість позривати яблука, повіднаходити всі горіхи, позгрібати листя, повиливати воду з бочки під дерева, бочку перевернути, позалишати трохи найпізніших ягід птахам, позатикати мохом шпари у стінах — це набувало якоїсь дивовижної важливості, він уперто не вступився б звідси, поки все не буде пороблене. Важливо ще було бути впуще ним у остаточність, у кінцевість. І бути перемерзлим, нез ґрабним, немовним і терплячим.

Кілька разів багато птахів пролітало нижче від нього.

Він знайшов на полиці фляшку з краплею коньяку і не пив його пару годин.

Він нічого не думав; лиш зауважив, що завжди може розтягнутися ще трошки, коли вже не може дотягнутися до яблука. Один раз уявив собі — як сьогоднішній день звучав би на фортепіано, якби всі вони — Памва, дерева, яблука, птахи, кроти, горіхи, трава, світло, холод — трималися на деці і клавіатурі. Або якби принаймні поводити себе при фортепіано так, як він сьогодні ходив, лазив, розтягався, падав, котився, нагинався, присідав, підскакував, стулю вався, видихав. Вже як стемніло, Памва зварив просто в бляшанці всю каву, яка там ще залишалася. І, гріючи руки, ліг до ліжка. А теперот докурює другу хронометричну сиґарету.

Він ще досить довго лежав з самим згаслим фільтром у руці. Спочатку прислухався, який і куди іде поїзд недалеко від хати (важкий товарний, з боку міста), потім з’їв знайдене під собою яблуко, воно вилетіло з кишені, він з ним спав, яблуко було нагріте, нарешті думав — як поєднати в одну сентенцію такі парадоксальні речі: приємно лежати, приємна вовна, приємно лежачи курити, приємно їсти вигріте яблуко, приємно не хотіти вставати, приємно вставати, нехотячи вставати, приємно вернутися до ліжка, приємно, від’їжд жаючи, не вертати до ліжка, приємно вночі іти до станції, приємно чекати поїзда, приємно не встигнути до поїзда, приємно їхати, приємно залишитися, приємно не спати, приємно відчувати приємність, приємно знати, що відчу ваєш, що приємно — самі приємності, нічого іншого нема — але ж приємність не може бути сенсом, є ж речі суттєвіші, ніж приємність, — ті речі помимо іншого є однак теж приємними — і від нічого іншого не можна відмовитися так просто, як від якоїсь приємності, хоч це знову обертається приємністю…

Памва не вмикав світла. Він накрив яблука ще й тим ліжником, під яким щойно спав, поскидав з себе все лахміття, зібрав великий мішок горіхів і яблук. Допив воду з відра.

Вбрав тісну в’язану шапку, притиснувши одну сиґарету за вухом, і вийшов на двір.

Проходячи повз горіх, побачив, що дерево стало зовсім голим. Горіхи не бувають неоковирними без листя, вони радше стають подібними на графіку Гніздовського. Викри лася тайна механіка — одна груба галузка штуркала дах, гойдаючись від вітру. Листя впало все разом. Якраз тоді, коли він був у хаті. Памва уявив собі, як завтра, якщо буде сухо, клаптикова площина опалого листя блищатиме на сонці, мов подірявлена бляха, і поступово ставатиме однорідною, суцільною. Лиш кілька поодиноких листків на вершку дерева нагадуватимуть ілюстрацію з дитячих книжечок про осінь. Тепер Памва бачив тільки те, що було на тлі неба — край даху, всі галуження горіха.

Те, що мішок затяжкий, виявилося вже через кількадесят кроків. Тепер ще треба було зайти на цвинтар. Десь саме у ці дні минало тридцять років від дня смерті діда. Памва не був певний, чи сьогодні, чи завтра. Не тому, що не пам’ятав дату, а тому, що не орієнтувався — що за день сьогодні. Цвинтар був між хатою та станцією. В одному місці Памва залишив мішок на рейках, а сам збіг у глибокий яр. Вранці він думав, що це крокуси, і дивувався з ненормальності повторного цвітіння. Він хотів навіть привезти колись кілька квіток знайомому ботанікові, заклав їх у якусь книжку, згодом забув куди, врешті ту книжку продав. Разом з рослинами. Йому вже минуло тридцять, коли стало дивовижно неза тишно зовсім не знати рослин, ніби не розумієш мови, котрою говорять до тебе. Він понакуповував безліч альбомів, визначників, вивчав щоденно по одному видові рослин. Передовсім довідався, що це — пізньоцвіт. Згодом заспо коївся — так само несподівано і безпричинно. Десь тоді він придумав одну солористичну річ для фортепіано, в якій переклав на клавіатуру всі ходи послідовності визначення якогось складного виду, знайденого у визначнику. А до іншої п’єси підібрав текст — певним чином впорядкований реєстр латинських назв рослин.

Було зовсім темно, і пізньоцвіти треба було намацувати. Коли Памва видряпався до колії і присвітив запальничкою, то побачив, що пучок наполовину складений з якихось подовгастих листків, які мали такі ж обриси, як і позгортані на ніч квіти. Під деревами на цвинтарі темнішало

ще більше. Треба орієнтуватися на високе розп’яття із примітивно вирізьбленим з дерева хрестом, розмальованим кількома фарбами. У червону рану під виразними ребрами був укладений справжній спис — наконечник із скрученої бляшанки. Памва, поклавши квіти на замерзлу землю, почав молитися, але нехотячи думав тим часом: завжди, згадуючи діда, він перебуває у певному відривкові власного життя, чомусь цей фраґмент спонукає пригадувати якийсь епізод про діда, щоразу Памва інший, але однаковий — бо думає про нього; ці окремі моменти можна було б зшити між собою, вилучивши зі всього іншого, й отримати самостійну історію, генезу, самовартісний сюжет, напевно, цілком умотиво ваний, скомпонувати осібного Памву. Він вирішив посте жити за цим.

Памва почав бігти. Йому здавалося, що треба швидко бігти. Він допасувався переступати зі шпали на шпалу, коли ж ті були десь не там, то мало не падав через тягар або сильно ударявся ногою. Біжучи, він кричав. Він цілком змокрів. Делікатна шкіра на довгих шрамах пекла від поту. Вже перед самим вокзалом все втратило реальність, бо в очі світило кілька типів різних прожекторів, ламп і сиґнальних світел. Сиґарета за вухом перемокла і розлізлася.

Від самих дверей на станції сильно пахло вином (якби він мусив якось означити своє життя за останній місяць, то було б червоне щоденне вино). У залі сиділо багато чоловіків і жінок на складених бочівках. Перед ними стояла бутля молодого вина. У кожного в руках була якась посудина з різною кількістю плину. Видно, що вони п’яні власне на вині вже кілька днів. Говорили чужинецькою мовою. Це були селяни, котрі везли зза гір вино до міста, звідки Памва. Вечірній поїзд давно від’їхав, але і до підранкового було ще кілька годин. Памва порухався так, щоб відчути, чи не вилетів часом ніж ізза пояса на крижах. Ще з дитинства він мав дивовижну потребу не бути без ножа. Сів на свій мішок і закурив. Майже відразу декілька мужчин повернулися до нього і показували руками, що хочуть курити. Памва вже розрахував решткі жетану — на чекання поїзда, у поїзді, по дорозі з вокзалу додому. Нові сиґарети будуть тільки вдома. Але він без жалю віддав

половину всього того, що мав. Заки чоловіки прикурювали, тримаючи сиґарети у руках, розмок лих у виноградному сокові, якась жінка принесла Памві слоїк вина. Всі жінки були молоді, гарні, міцні і від пиття виглядали відважними. На губах, на светрах, на пучках пальців і зовнішнім боці долонь були винні плями, більше чи менше стерті. Жінки тішилися, дивлячись, як Памва п’є. Йому якраз тепер стало хоробливо холодно — вистигла мокра від поту сорочка. Вино було таке ж зимне, як і тіло. Холод супроводжував його аж до шлунка, але Памва швидко пив, чекаючи з’яви тепла зовсім іншого, метафізичного походження. Люди весь час говорили, також і до нього, але він нічого не розумів. Вони закликали його до себе. Він пив ще і ще, почав сміятися, переповнений радістю тут і тепер. Згадав, що має горіхи, налущив цілу купку. Вибирати зерна зі шкаралупи було дуже тяжко через перемерзлість пальців, опіки та вже й від випитого. Памва хотів навчити їх одного способу — взяв половинку почищеного горіха, потримав секунду у роті, тоді торкнувся тим горіхом солі, насипаної на газету на одній з валізок. Наймолодша жінка захотіла зробити так само, але не облизала горіха, сіль не трималася, вона з’їла просто горіх. Не так. Памва взяв ще одну половинку, тримаючи двома пальцями, дав облизати її жінці, вмочив у сіль і вклав їй до рота. Жінка була слухняною і тепер дивувалася з незвичного смаку. Памва дав їй ще ковтнути вина зі свого слоїка, вона сміялася. Не так. Послинивши горіх і вмочивши його в сіль, дала Памві, ковтнула вина, нахилилася до Памви, випустила вино з рота в рот. Так. Памва думав, що чоловіки можуть зреаґувати якось інакше, а вони сміялися, зацікавлено дивилися, дивуючись порозумінню, усвідомлюючи появу нової мови.

Памві потрібне було фортепіано. І воно було; серед пакунків, маленьке дитяче фортепіано, конструкція навіть не передбачає струн, видно, хтось придбав подорожній гостинець для якихось дітей. Правою рукою — кілька хроматизмів, лівою — ритм на деці (теж пальцями), одна нога виявляється у калабані вина, черевик гарно траскає. Селяни повставали, обступили Памву, чоловіки трималися за плечі, жінки плескали у долоні. Спочатку досить просто, а далі все більше достосовуючись до його ритмічних варіацій. Памва вже нічого не бачив,

може, чоловіки танцювали довкола нього, а може, все переверталося у голові. Його трясло від екстазу. Хтось накинув на плечі стару вовняну блузу з подертими рукавами. Чужі запахи навалою виперли звичні, відразу ж почали перехилятися і обертатися, зникати, напливати, мінитися, як і світ перед очима. Під кінець Памва шалено тарабанив неправильні акорди.

Він отямився вже тоді, коли виїхали і з гір, і з передгір’я. У вагоні було майже порожньо і зимно. Виноградарі спали на лавках, черевики і капчурі перегороджували прохід. Хтось заніс і його мішок. Місяць світив так сильно, що у вагоні було яснобіло, хоч не світилася жодна лампа, за вікном розрізнялося кожне стебло очерету у канаві, вздовж якого їхав поїзд. Затінені ж місця були інтенсивно темні, майже штучно зачорнені. Наймолодша не спала; вона перейшла до лавки Памви і поставила йому на коліна фортепіано. Памві не хотілося грати, хоч варто було б, і не лише через дівчину — добре би було згадати те, що грав на вокзалі, там були дві вдалі теми до тієї п’єси, що потрібно на понеділок, — мотиви закоцюблості у саду і пияцтва з молодим вином. Штани були якісь вогкі — чи обляті вином, чи лежав десь біля калабані, чи то сеча, чи так волого у вагоні. Може, п’єси не треба взагалі. Ні фільмові, ні Францискові, ні Анні, ні йому. Він зараз вернеться назад і там лишиться надовго. Памва почав шукати у кишенях клаптик паперу, на якому понаписував усе, що має зробити за ці дні. Він викладав з кишень і складав на фортеп’янко різні предмети: сірники, запальничку без газу, але з кременем, запальничку з газом, але без кременя (прикурюючи, треба тримати їх в обох руках, поєднуючи кремінь одної з газом другої), дерев’яну вервицю, горстку минулорічних кісточок сливок, кілька різних олівців. Дівчина сприйняла це як початок якоїсь нової оповіді, наступну фразу, продовження гри. Частково мала рацію. Памва культивував світ кишень, речей у кишенях. Часом він місяцями не викладав нічого з кишень, аби лиш потім застати несподіваний реєстр. Завжди клав до кишені щось цікаве, щоб можна було при нагоді довго розглядати. Час від часу укладав різноманітні медитативні пасьянси із вмісту кишень. На шкірянім пасочку — кілька срібних перстенів, знятих під час обривання яблук, бур штин, переповнений власним внутрішнім світом, фляшечка

елеутерокока. Дівчина взялася нюхати флакончик кольон ської води, кілька горіхів, трохи шкаралупи, окремі грубі корали. Нарешті перелік на обривку сиґаретної обгортки: жетан позривати яблука горіхи полущити фасолю затулити вікно у пивниці бочка забрати горіхи книжки каварня (пі дібрати одежу) ґалерея масаж зустріти Анну для світла — зелені хащі. Такі записочки можна видавати як самодостатні мінімалістські писання, як видають щоденники або нотат ники. Він приречений перебути ці дні у місті, всі пункти пов’язані з обіцянками. Завжди все зводиться до перебути. Треба перебути — це найважливіше пояснення цілого життя. Можна лиш вибирати або хотіти вибрати спосіб перебування. Все ж написати п’єсу до фільму, хоча б для уможливлення самої п’єси. Уможливлення приріка ти на перебуття. Коли весь світ, все, що на землі і земля — велике фортепіано з різними закапелками; або життя зі всім, що потрібно — лиш на самому фортепіано; або одіссея від одного випадкового піаніно до іншого, для виконання п’єси, отже, треба кілька різних інструментів, бажано у різних примі щеннях. Так майже ніколи не буває. Памва відразу ж спинився на другому варіанті, пам’ятаючи два інші як невикористовувані прийоми до чогось іншого.

Олівцем він закреслив ті пункти у реєстрі, котрі вже минули за суботу. Почав складати все назад до кишені, зняв перстені зі шнурочка, повдягав на пальці, а на пасочок насилив найбільший корал, зав’язав вузлом і вбрав дівчині на шию, запустивши корал під светер. Корал висів якраз між грудьми. Дівчина розглядала коробку жетану. Памва вийняв звідти останню сиґарету і пішов до тамбура. Через хвилю туди прийшла наймолодша. Стояла перед ним. Памва дуже помалу курив і дивився, що вона надзвичайно гарна. Дим йшов на неї, він взяв її за плечі і поставив на своє місце, до вікна, а сам став так, щоб дим витягало у шпару.

Вона взяла його руку із сиґаретою. Памва думав, що хоче затягнутися. Натомість витягла сиґарету зпоміж пальців і кинула її десь на підлогу, а порожню руку поклала собі на груди так, щоб відчувався корал. Вона притиснулася до Памви, тримаючи його долоню обома руками. Памві стало так сумно, що аж хотілося плакати. Він відчував, що це востаннє його торкається така молода жінка, та й не знати, чи хтось

ще буде потребувати тулитися до нього, а щоб так відразу віднайти — цього не буде взагалі. Його перейняла страшенна ностальгія; він подумав про старість усіх тих жінок, котрих любив ціле життя, котрим тепер ще болючіше і безпросвітніше, ніж йому, крізь котрих усвідомлював власне старіння. У дівчини на диво легко відгорталося волосся.

Він поцілував її в потилицю і шию. Дівчина була тонка, а ще й довгі Памвині пальці, тож коли тримав долоні на її спині, тримаючи пучками за дві вузькі й тверді смуги м’язів уздовж хребта, то здавалося, що великі пальці промацують крізь живіт рельєф власних долонь.

Він знав, що хотів би вернутися з нею в гори, думав, що знає, що міг би. Він радий би навіть бути з нею там так довго, щоб цілком звикнути до того, що з нею, до неї, до її тіла, щоб втратити несподіваність, щоб вона стала звичною, знаною, неперервною, безперервною, водою, деревами, ліжком, сорочкою, виглядом з вікна. Дівчина раптом повернулася до нього спиною, але настільки зґрабно, що губи Памви ні на міліметр не зсунулися з шиї, а долоні самі опинилися на животі; вона похилилася, впершись руками у шкло, на животі здригалися різні м’язи, Памва розумів, що це все лиш пальці, шия, крижі, притиск, вино.

Все найсправжніше — надзвичайно жорстоке.

Він сильно обхопив дівчину під самими грудьми, притягнув до себе і повільно повернув її — так як було перед тим. За нею на заледенілому шклі залишилися два вигріті відбитки долонь. Памва пропхав руку аж під скуйовджене волосся, до самої шкіри, стиснув його у кулак і прихилив одну щоку дівчини до холодного вікна, припершись чолом до другої. Так тримав, заки вона не почала дихати спокійно, тоді обірвав усі доторки, навіть відступивши.

Щоб довше не затримуватися на тому, що сталося, вийняв з найглибшої кишені фотографію і показав їй. На фотографії жінка в білій

одежі стояла, поклавши руки на рамена малій дівчинці, на березі невеличкого озера; за ними, трохи збоку, але аж на другому березі, сидів (на пірсі у вигляді дощаної паки) молодший, ніж жінка, мужчина у чорному вбранні і дивних нелітніх черевиках, голова майже поголена. Всі спокійно, майже байдужо, але якось інакше зосереджено дивилися перед себе. У жінки були м’які риси і довге волосся.

Памва знав, що дівчина зараз озирнеться. Вона справді оглянулася, побачивши лиш себе і трохи дуже уважного Памвиного лиця у вікні. То погляд жінки на фотографію був таким, що здавалося, ніби вона дивиться в очі, але не того, хто розглядає знімок, а в ті, що за його плечем.

Правдоподібно наймолодша не могла визначити вік фотографії — десь із середини тридцятих років. Вона глянула на Памву так само нетутешньо і нетеперішньо і пішла до вагона. Памва знайшов на підлозі недокінченого жетана і закурив, дряпаючи вжитим сірником нещільний лід на вікні.

Він наполягав на тому, щоб композиція фільму була такою ж, як на знімку: знімати фраґменти берега озера із цілком різними сценами, але завжди видно щось на протилежнім боці, а в самому кінці підняти якось камеру над озером, щоб показати, як довкола озера відбуваються одночасно несумісні речі. Ну і спробувати досягти такої відірваності, як погляди жінки, дівчинки, чоловіка.

Коли поїзд в’їхав у місто, Памва заходив до вагона забрати мішок. Він вийшов, щойно вагон спинився. Було ще зовсім темно, добре, що простояв у тамбурі, бо під ранок ще більше похолодніло, він би дуже змерз надворі.

Памва згадав собі, як у двадцять п’ять років думав, що запізнав уже всі основні структури життя, що далі вони почнуть просто повторятися,

звичайно — щоразу трошки інакше, але нічого принципово нового вже не відбудеться. Однак з того часу і дотепер жити ставало все цікавіше.

Через туман — чим далі Памва відходив, тим більше — вокзал нагадував велетенський пароплав, усередину якого заїжджають поїзди. Здавалося, ніби поруч море. Памва часто зупинявся перепочити. На всіх вулицях палили листя. Іноді треба було проходити через дуже тривалі пасма диму. Де неде купища лиш починали розгоратися, а в інших місцях залишились самі скопичення білого попелу, який ще зберігав форми листя. Недалеко від дому назустріч Памві їхав автомобіль з жовтими протитуманними фарами. Через те відстань до нього неможливо було визначити інакше, як на звук, бо інтенсивність світла цілий час була однаковою. І тільки зовсім поруч стало ясно, що то тягач без жодних причепів. А в самому подвір’ї Памва настрашився від несподіванки, коли відчув, що на нього хтось дивиться, сидячи у темному авті (ще й вікна були запітнілі). Памві щось подібне колись снилося — він іде нічним добре освітленим містечком, вікна так само непрозорі, він зупи няється, відкриває двері, питається в когось, як їхати кудись то, а той рисує пальцем схему на вікні, запхавши руку все редину автомобіля, якогось малесенького фольксваґена, і він їде далі за схемою, але надворі холодно, а тут тепло, вікно далі пітніє, передовсім на лініях схеми, та зникає, а якимось іншим чином пересуватися чомусь неможливо, треба встигнути, заки карта не зникне зовсім, бо поновити її чомусь теж не можна.

Так само темно, але на стіні відчувається присутність мінімального прояснення зпонад дахів. Не вмикаючи світла, Памва поніс мішок довгим коридором просто до кімнати, безпомилково знаючи відстані до стін, шаф, полиць з книжками у кожному місці впродовж коридору. Ціле життя він мешкав лиш у цій квартирі (колись Памва уявляв собі — як дивно і неприродно було орієнтуватися, повертати у різні відгалуження людям у перших коридорах). У кімнаті він висипав усі горіхи на підлогу. З цього боку будинку на вулиці була ілюмінація. Памва знайшов пуделко сиґарет у кишені зимового плаща на вішаку і вийшов на балкон. Виноград вже не відгороджував від вулиці, залишилося саме бадилля.

На балконі у збанку була приготовлена перед від’їздом кава — він дуже любив мало не заморожену каву, дуже любив максимально бути на балконі і любив, ідучи чи їдучи з дому, приготувати собі каву, сиґарети, свіжу книжку або журнал, попраний светер, щоб застати це все вдома відразу.

Він трохи задовго сидів на балконі, бо майже не спав цими днями і боявся, що не втримається від охоти полежати у теплому ліжку, розпростатися після мішка, лавок, засне і не встигне зібрати книжки на ранок. Подумав, що, незва жаючи на переповненість сьогоднішнього дня різно манітними передбачуваними подіями, день не буде таким густим і пересиченим, як учора (хоч сам не знав — де вчора, а де сьогодні, бо дні не закінчуються, якщо їх не обривати, це єдиний спосіб перетягнути день у день), плин його сьогоднішнього часу буде лінійним, а не дифузним; і майже ніякої виконденсованої музики.

Коли він почав мешкати тут сам, то обидві кімнати, коридор, кухня, спіжарка і навіть балкон були захаращені речами, незмінними з дитинства. Все мало свою історію, своє додаткове значення (навіть додаткові значення). Більшість речей були невжитковими. Він кохався у тому світові. Він пам’ятав усі хроніки, і часто йому здавалося, що сам пережив давні події. Не розумів, як можна жити у сучасних нецікавих, пристосованих лиш для перебування будинках. Довший час він не знав нового міста. Йому непотрібно було купувати ніякої одежі — у шафах зберігалося більше доброго старо давнього одягу, ніж можливо зносити. Коли він купував якусь книжку, то згодом виявлялося, що така сама, але у давнішому виданні, вже є у величезній невпорядкованій бібліотеці. Памва жив серед такої кількості старих знімків, що ніяк не міг звикнути до теперішніх лиць. Іноді носив настільки коштовні перстені чи брошки, котрі інакше як бутафорія тепер не могли сприйматися.

Потім він довго досліджував генетику кожної речі — що і як вплинуло на його власну еволюцію. Виявив, що вся колекція якимось певним чином розкладена ще й в ньому. І не все гаразд — разом з речами він успадкував безліч комплексів, вад, хвороб, страхів, дивнот,

звичок, проклять і гріхів, помилок і непорозумінь. Одного дня він виявив, що просто не потребує більше все це мати, йому не хотілося ні зберігати старі речі, ні володіти ними, ні знати, що вони поруч. Він захотів порожньої квартири, життя, звільненого від диктату, дискурсу речей. Памва почав їх продавати. Довший час він міг з того добре жити, багато мандруючи світом.

Тепер у порожній кімнаті стояли лиш величезне відкрите фортепіано і дивне ліжко, придумане і змайстроване самим Памвою. На білих стінах залишилося трохи графіки і гербарних листків. Найдовше він зберігав усі фотографії, але, знайшовши довгі дерев’яні скриньки зі шкляними неґативами, фотографії попалив. Неґативи стояли на вузькій полиці, котра тонко перекреслювала цілу одну стіну. Весь одяг вмістився на вішакові з багатьма гачками, припасованому між подвійними дверима на балкон. У коридорі залишилося ще досить багато непотрібних книжок, попакованих у куфри, а в кухні стояли лиш великий креденс з вікнами і численними відділами, де вмістилися все начиння і всі продуктові припаси, і так само великий стіл.

Щодо ліжка, то його, властиво, не було. Була велика коробка, вища від Памви, але без накривки, а замість дна — настелені матраци, коци, подушки. Коробка чи загорода була вибудувана з дощок. На внутрішнім боці загороди три малися маленькі полички, де Памва поскладав сиґарети, попільничку, кілька пляшок з алкоголем, найпотрібніші ліки, якісь журнали, колекцію ножів (ножі, як і олівці у збанках на фортепіано, були зібрані вже тепер, всіх їх десь повіднаходив сам Памва), нотні зошити, поляриси (нас правді — то банки від голландських тютюнів) з грішми, картки паперу з посписуваними реєстрами неґативів у скриньках. Щоб потрапити до ліжка, треба було однією драбинкою вилізти на верх загороди, а другою злізти вниз.

Почало розвиднюватися. У коридорі Памва вибирав книжки, замовлені на сьогодні. Він радий був їх позбутися — відразу двадцять томів, ціла підбірка Бальзака. Памва був масажистом. Він мав до того бездоганні руки — сильні, рухливі і великі. Багато років був найкращим

(чи найпо пулярнішим) масажистом у місті. Спочатку працював при балетній групі у театрі. Знався з богемою, їздив на гастролі, ходячи вулицями, завжди зустрічався з жінками, котрих масував. Потім його запросили до цирку. То був чи не найцікавіший період життя. До того ж був ще зовсім молодим. Коли пальці почали знаходити собі інші захоп лення — скалолазіння, кераміку (руки пам’ятали кілька сотень жіночих тіл, кожна з неповторними тонкощами поверхні, він ліпив рельєфи — фраґменти мікроскопічної географії тіл, тоді згортав їх у порожнисті труби, виходили дивні топологічні утвори, вони ставали зрозумілими аж тоді, коли бралися у руки — шкіра впізнавала згини й вигини, котрі вели собою), теперот фортепіанну солористику — виходило, що руки придумували Памві біографію — часу на реґулярну роботу перестало вистачати, Памва перейшов на приватну практику. Робив дватри сеанси денно, завжди приходив додому до пацієнта, намагався вибирати тих, кому потрібні були тривалі курси. Все одно мав вільний вступ до театрального бару і при зустрічі з танечницями отримував запрошення на вистави, часом заходив до театру, але тільки на репетиції.

Памва позв’язував усі романи Бальзака, які тільки знайшов, у два високі стоси, взув трохи нагріті коло печі черевики, зробив з фляшки величезний ковток коньяку і, тримаючи його в роті, вийшов надвір. Якби не жовте листя, ранок можна було б прийняти за ранню весну — такими були небо, повітря, вітер. На вулиці нікого не було. Памва хотів дійти до зупинки, не ковтаючи, а там закурити, але з гори показався трамвай, і треба було підбігти, щоб встигнути. Він мусив прийти до пані професорової до дев’ятої години, щоб зробити масаж перед сном. Вона читала цілу ніч, а вранці трохи засинала. Памва приходив до неї раз на тиждень вже багато років. Спочатку брав гроші, але з часом перестав. Тепер він ще й носив їй книжки. Пані професорова читала дуже багато, часом перечитувала щось кілька разів. Того, що приносив Памва, не вистачало; він часто бачив її крізь шкло книгарень — перебирала книжки на верхніх полицях стелажів, стоячи на розкладній драбинці. Через кілька днів усе куплене здавала в ту саму книгарню, завжди втрачаючи на комісійних. Памва попросив, щоб його книжки продавала теж. Кілька разів вона намагалася віддати гроші, Памва не брав, і тоді

пані професорова почала щось пекти до його приходу, переважно цвібаки.

Вулиця була порожня, і трамвай під’їздив дуже скоро, аж гойдаючись. Він роздмухував листя з рейок. І пасма про мінння заповнювались порохами. Памва не знав, чи ковтнути коньяку і курити, коли піднебіння вже розтерпне, чи потри мати його в роті кілька зупинок. Наразі не ковтав. Бальзак нагадував йому дитинство, літо, гарячі дошки ґанку — то були одні з його перших книжок. Тепер він намагався підбирати романи для пані професорової так, щоб вона повторила, хай запізно, його історію читання. Особливе значення має відповідність порам року, фенології.

Їхати треба було до старого центру. Осінь, холод, порож ність дуже пасували до швидкої їзди трамвая вузькими порожніми вуличками з безліччю поворотів. Всередині трамвая було трохи людей і пахло милом, туалетними во дами і парфумами, не затертими іншими запахами.

Памва перейшов через вузьке кам’яне подвір’я, накрите шклом на рівні третього поверху, і потрапив у сецесійний під’їзд з вітражами. Нагорі над сходами теж було шкло, і люди тримали скриньки з квітами вздовж сходів. На поверсі пані професорової було чути, як радіо приймає папську Службу Божу з Ватикану. Памва ввійшов до помешкання, пройшов коридором до шкляних матових дверей і зазирнув до кімнати — пані професорова була на відправі, сидячи біля великого лампового приймача, Памві дуже подобалося, шо на шкалі були понаписувані назви міст. Він пішов до кухні, чекаючи кінця аудиції.

Передовсім ковтнув коньяку і закурив, скидаючи попіл до порцелянової попільничкитарільчика, посередині якої був спеціальний виріст, на який накладалося коробку грубих і довгих сірників так, що сірники відкривалися дополовини. Поснідав цвібаком і кавою з обгорнутого шаликом кавника. Взяв з креденса кілька фляшок з різними саморобними лікерами, виставив їх вряд і пив по черзі з малого келишка. Така була домовленість — Памва мусив снідати. Тоді закурив

знову і взявся скручувати довжелезні тоненькі пахітоски, насипаючи на папірці перемеленого листя полину.

Добре те, що пані професорова була старенька і висохла. Останнім часом Памва не хотів масувати молодих жінок. Це оберталося подвійним ефектом: роблячи масаж, він мусив стримувати себе, щоб не перейнятися красою тіла, не надати рухам найменшого відтінку пестощів, а коли по справжньому був з жінками, уважав, щоб не використо вувати прийомів масажу, якими міг або безжально і байдужо допровадити до блискавичного оргазму, або цілковито втихомирити, знечулити, приспати.

В кімнаті дражливо пахло полиновим димом — Памва припалював болючі місця пахітосками, це належало до найвищого мистецтва. Весь час перед тим, поки він делі катно масував руками, молода кітка сиділа поруч, слідкуючи за пальцями і кидаючись час від часу на руки. Пані професо рова безпомічно сердилася, але Памві це не перешкоджало. Йому подобалося слухати, як бабця оповідає про прочитані книжки, не змушуючи Памву говорити, від чого він неймо вірно потерпав у більшості пацієнтів. Після масажу треба було трохи полежати. В тім часі Памва завжди сідав до піаніно. Таке піаніно могло бути цікавим хіба Памві — цілковито розстроєне, зверху заставлене книжками, а всередині поскладані слоїки з ґаляретками. До того ж поз довжні тріщини через цілий корпус. Значна частина клавіш западала, треба було витягати їх пальцями назад. Під накривку у шпари на клавіатурі понапихувано васильку проти молів. Памва повторював на піаніно всі ті маніпуляції, котрі щойно робив на тілі бабці. Це було надзвичайно легко, бо вони були подібними; піаніно страшенно деренчало, бадилля васильку і слоїки приглушували кожен звук, ніби натиснена ліва педаль, ті клавіші, котрі провалювалися від першого ж удару, Памва не видобував, і звуків, уможлив лених клавіатурою, ставало щораз менше.

Пані професорова за той час запакувала у серветку кус ник цвібака і разом з маленькою фляшкою вишнівки вклала до кишені Памвиного зимового плаща. На наступний раз вона просила щось Маркеса (в історії

Памви — кінець берез ня, перемоклий ліс, вода не просочується крізь пласти безконечних листопадів, небо дуже синє, сонце крізь гла деньке галуззя ще порожніх дерев, листя лиш на якихось кущах, мертва залізниця серед лісу на висохлому насипі, нагріті рейки і шпали, тисячі несамовитих любовних пар жаб, всі жахливо кричать), натомість Памва порадив тепер перечитати оповідання Бахман, він принесе.

Надворі вже не пахло вугільним димом і сіркою з вокзалу — значить, випогоджується остаточно, дощу не буде. Був ще пізній ранок, а сонце світило так інтенсивно, що на вузьких вулицях не було затіненої сторони. Абсолютно тотальне безвідтінкове освітлення. За закритими повіками — теж тільки пласке, нічим не посічене оранжеве поле, жодних артефактів. А в ноги зимно, вітер тримався землі і наскрізь продував черевики через усі діри. Памва ввійшов до малень кої каварні на великій площі; колись тут було помешкання, це відчувалося, три зали — три кімнати, в кожній кімнаті голландська піч, вікна залишилися такими ж, як у помеш каннях — невеликі і з подвійними рамами.

Вони збиралися тут щонеділі — якраз в цей час, коли нікого ще не було. Памва прийшов і дозволив собі запалити в печі, біля якої вони сиділи. Пили дуже міцну каву із влятою у кожну філіжанку ложкою горілки.

Водій поливалки був їхнім оператором. Він міг позичати камеру лиш на кілька днів, тому кожен фільм треба ретельно продумати наперед і знімати за першим разом, без помилок і виправлень. Незабаром зима, вулиці не поливатимуться, він буде їздити на машині, котра замітає і визбирує сніг.

Шахіст — актор і звукорежисер, хоч вони не зробили ще жодного фільму з живим чи хоча б наговореним звуком. Він лиш записував Памвину музику на магнітофон і пізніше накладав її на фільм.

Ґалереїст встановлював світло, у виняткових випадках робив необхідні декорації, ґрим. Він продавав картини у приватній ґалереї, знав усіх художників, фотографів і часом запрошував їх для якоїсь консультації. Його стан постійно залежав від картин, серед яких він змушений був жити.

Памва теж був актором, до того ж він робив музику; ідеї, сценарії і режисуру придумували або всі разом, або по черзі. Памва відчував, що починає їх втрачати. Вони робили аматорські фільми на восьмиміліметровій камері вже багато років. Ніколи не показували інакше, як у своєму найближ чому оточенні. Потім познайомилися з Памвою. Спочатку їм лиш грав різні ролі і придумував музику; і це було найкраще. Пізніше сам почав відчувати потребу робити свої фільми, але вони його не завжди розуміли.

Памва рідко переймався чимось так сильно, як от віднедавна святим Франциском. Усі ті відчуття убогості, радості зреченості щодо чогось одного і натомість нарос тання чогось іншого, витворення складного кодексу і ри туалу, котрі однак роблять життя простим, якщо в них повірити, фізіологія босих ніг, дірявої одежі, недбалої їди, безвідповідальні мандрівки і самопевність молитви. Меха ніка доступності екстазу. Памві здавалося, що це є тим рівнем абсурду, коли той стає настільки природним, як дощ, сніг і цілий світ. Абсурд як сліди недосяжного мислення. Він переконав усіх, що треба зняти про Франциска, він сам відчував себе Франциском і поступово зробив Францисків з усіх. Аж тоді постановив собі уникнути режисури і роблення сценарію, тільки принесе п’єсу і буде робити все, що скажуть у тих фраґментах, де скажуть. Він ніколи не думав, що зможе наперед погоджуватися з найжорсто кішими втратами. Зрештою, тут нема ніякого закінчення. Останнє, що можеш втратити — то здатність втрачати, а це вже приводить до здобутку, котрий знову можна втратити. Памва навіть припускав, що насправді нічого не станеться, ні на поверхні, ні глибше — бо саму втрату він вже пережив кілька разів уявно.

Вони почали роздягатися. Кожен приніс якусь одежу для фільму, треба було переодягнутися і зробити фотографії, щоб побачити, як це виглядає. Було холодно. Водій, голий до пояса, приніс відразу чотири шклянки з горілкою, вони випили і нічого не відчули — починався екстаз. Памва казав, що францисканство не тоді, коли не холодно голому, а коли, мерзнучи, розбираєшся. Їхній одяг залишився на кріслах. Вийшли надвір, сонце все ж трошки гріло. Стали навпроти дверей: Памва у черевиках на босу ногу, стертих штанах і плащі, під яким нічого не було, ґалереїст босий, у самому лиш довгому обвислому светрі, шахіст теж босий, білі полотняні штани закочені, кілька сорочок одна на одній, рукавиці без пальців, хустка зав’язана на голові. Вони трохи так постояли — курили, віталися із знайомими, пропус каючи їх до дверей, розглядали себе у шклі, дивно рухалися, спостерігаючи за тінями, — треба було посправжньому змерзнути. Нарешті водій почав фотографувати: по одному, по двоє, всіх разом, лиця, зі спини, збоку, здалека, перейшов ши на інший бік площі. Памва попросив, щоб ще сфотогра фувати тіні і віддзеркалення. Нарешті плівка закінчилася, вони пішли до печі, вдягалися, витираючи брудні ноги, пили просто з фляшки Памвину вишнівку. Тепер було добре, як колись.

Прощаючись, випили ще горілки (завтра Памва принесе п’єсу, водій зробить фотографії і візьме камери, ґалереїст позичить у ґалереї потрібні лампи, шахіст розрахує час кожного фраґменту і нарисує схему послідовності епізодів; післязавтра перед ранком поїдуть на поливалці до озера в лісі, через двітри години вже всім треба буде вернутися до міста). Памва пішов з шахістом, він мав ще трохи часу.

Шахіст жив з того, що грав на гроші в сквері у шахи, тому й називався шахістом. Він мав дуже атракційний стиль гри, завжди збирав найбільше глядачів. Від найпершого ходу все робив для того, щоб створити на шахівниці якнайбільше небезпечних нерозв’язаних положень. Він підводив свої фіґури майже до фіґур суперника, виставляв більшість фіґур на поля під ударом, однак страхуючи їх іншими, переважно одна страхувала відразу кілька полів, він нагромаджував таким чином кільканадцять гострих моментів

одночасно, добиваючись певної статики, нічого не збиваючи, навіть тоді, коли це було потрібно. Нарешті вичерпувалися можливості шахівниці. Тоді починався неперервний ланцюг почерго вого вбивання фіґур, без жодної зупинки, аж поки не залишалося по дві. А в таких ситуаціях шахіст умів грати так нудно і надійно, що ніколи не програвав.

У сквері його вже чекали, глядачі почали викладати гроші. Памва хотів трохи подивитися, але виявилося, що через хвилювання, холод і швидке пиття настільки сп’янів, що не міг зосереджуватися. Він посидів на сусідній лавці, але знову було недобре, не міг сидіти, не міг ні нахилитися ліктями до колін, ні спертися спиною на лавку. Повільно пішов алеєю догори, через діри до черевиків понабивалося багато дрібних і гострих червоних камінців, і Памва зійшов зі стежки, розкидуючи ногами жмутки листя, іноді продираючись через якісь кущі, через цілі смуги ялівцю і тисів, мало не як у горах. Ворони просто відходили вбік, деякі тримали у дзьобі горіхи.

Памва пройшов через цілий парк, який видався невели ким, хоч і йти догори, зайшов у бар готелю, замовив подвійну гірку каву (готель і бар були дуже дорогими, тому Памва попросив до кави краплю холодного молока) і вийшов з філіжанкою надвір. Сидів на низенькому паркані, тримаючи губами сиґарету, чекаючи, в кого б прикурити, бо хоч мав сірники, але не наважувався їх шукати, потім запалювати сірника, прикривати вогонь від вітру. Щоб зігрітися, знав добрий спосіб — треба тримати горнятко не руками — так гріються тільки руки — а затиснути між колінами. Нарешті прикурив, при тому чув, що власний голос змінений через труднощі артикуляції, коли просив вогню. Пив так повільно, що кава з молоком кілька разів міняла смак впродовж охолодження.

Відразу за готелем був невеликий базар. Памві раптом нестерпно захотілося шинки. Він купив трохи у м’ясника. Памва любив ляди зимового базару, коли всього дуже мало, але все на диво якісне і міфологічне. Біля окремого ряду було людно, розлазилися химерні побудови з диму — там про давали тютюни. Памва розважався,

пробуючи самокрутки з різних ґатунків тютюну, випитуючи про місцевість, мацаючи пальцями цидулковий папір. Йому сподобалася архаїчність ситуації; багато чоловіків серйозно курили, дослухаючись до власних вражень і пильнуючи за найменшими мінами інших. Може, тому, що тютюни нагадували смак житану капрал, а може, було важливим відчути себе серед цих людей одним з них, але Памва, не думаючи і не вважаючи, купив по шклянці різних тютюнів, зсипаючи до однієї торбинки. Він підозрівав, що зможе викомбінувати вдома справжній житан.

Коли Памва вернувся, на дошці шахіста залишилось чотири фіґурки. Памва сів на лавку збоку. Вона була роз вернута в бік парку. В полі зору нікого не було. Через сукно сонце сильно нагрівало. В ці останні дні осені Памві не хотілося рухатися, напружуватися, здавалося найправиль нішим нерухомо сидіти, нагріваючись промінням, наби раючи тепла на зиму. Памва примружив очі, наставивши лице до сонця. Він залишив під повіками таку вузьку шпарку, що бачив лиш сплющений обривок сонця, обмо таний нитками світла, заплутаний у павутину, яскраву зсередини. Памві здавалося, так він собі уявляв, що пере буває на дні надгустого пересиченого розчину осені у височенній прозорій шклянці. Дерева вже за шклом, у висоту шклянка закінчується небом, а на дні Памва і осад листя.

Звуки потрібні ще й для того, щоб синхронізувати плин часу з перебігом візії. На дні шклянки було майже так тихо, як і в каньйоні. Памва навіть не цілком чув власний голос, коли почав говорити щось із шахістом. Той виграв досить грошей і хотів почастувати пивом. Памва зауважив, що і те, що він думає, не говорячи, звучить якось спотворено. На лавці сиділо двоє псів — малих, дуже інтеліґентних, вони притулилися до Памви, але не лежали, а сиділи полюдськи, в одного на голові не було шерсті — тільки брови і довкола очей, — шкіра була суха, гладенька, на потилиці збиралася у рухливі складки. Пси прийшли не знати звідки, нічого не просили, лиш спокійно чекали, коли їм дадуть те, що пахне у кишені. Памва погодував псів шинкою і пішов за шахістом. Пси не побігли з ними, а далі сиділи на лавці.

Памві здавалося, що шахіст дуже цілеспрямовано здійснює щось, про що Памва не знає, а він просто ледве за ним встигає. Звуки ж відстають або випереджують те, від чого вони мали б залежати, тому те, від чого мали б залежати звуки, але відстають або випереджують, є або сповільнено розтягненим, або пришвидшеностислим: вдарився ще в парку головою об галузку, хоч ніякої галузки і не було видно, але все ж він нагинався, то як міг зачепитися, і де міг подітися пакунок з тютюнами, якщо його не підібрав шахіст, чи там, де пили пиво, і сонце настільки спотворило бачення через звичайне шкло, що знадвору всередину виглядало як тераріум з іншими істотами і внутрішнім підсвітленням (а зсередини — ніби сидиш у пивниці під вікном із сонцем на заході, а людей бачиш лиш тих, що найближчі, і знизу догори, чи у трамваї, що їздив у неділю від цвинтаря до цвинтаря, це попри будинок Памви, але з таким згущеним запахом хризантем, що вже би нудило, якби якийсь інший запах, а не хризантем).

Анну треба зустрічати трохи по дев’ятій, а вже о четвертій Памва був удома і цілком добре себе почував. У ґалерею знову не зайшов (мав оглянути нові лампи), зупи варити не треба. Однак взявся перебирати фасолю. Довший час мав перед очима галюцинаційно забарвлені неправильні кульки фасолин, які перебивали будьяке тло, і тому якийсь час потім перед очима мав лиш галюцинаційні фасольки, на тлі яких розповзалося все.

Очевидно, що перебирання пальцями впорядковує мислення на медитативний лад — вервиці, обертання валків з текстами, добре темперований клавір; коли пальці автоматично добре роблять щось, то можна думати те, чого б не міг подумати, думаючи, що роблять пальці. Памва подумав про Анну.

Анна приїжджала ненадовго. Але ні він, ні вона не уявляли собі любові у її місті, тому вона або приїжджала ненадовго, або їхали кудись разом. Анна була значно молодша від Памви, а виглядала ще молодшою. Вони познайомилися тоді, коли вона вчилася в університеті. Вона вже була одружена і знала, що ніколи не житиме з Памвою, хоч ніяк не

зможе без нього зовсім. Йому здавалося, що її любов має якийсь типологічний характер — вона любить не власне Памву, а естетику типу: типу його тіла, типу мислення, типу лиця, навіть типу біографії і досвіду, типу естетики його життя. А він відчував неймовірну ніжність, яка переростала у постійний страх за неї і передчасну готовність розправи, якби їй лиш щось хтось заподіяв. Памва дуже довго мучився невизначеністю їхнього стану, йому було важливо бачити її щодня протягом дня, однак вона сама поступово повернула все в інший бік, вона наполягала на тілесній компенсації, хотіла його тіла. Все у транскрипції тілесної любові. Переказати все риторикою тіла. Врешті, такий підхід виявився раціональним і психотерапевтичним, бо форма їхніх стосунків набула самодостатності. Поза тим вона не існувала поза Памвою. І не лише тому, що ніколи не мала кращого і відповіднішого чоловіка; передовсім зробила Памву героєм, об’єктом, темою своїх досліджень і міркувань. Дивно, що Анна була філософом, ще дивніше — вона працювала філософом у центрі постсучасних досліджень. Займалася проблемами тіла і тексту, текстуальності тіла і тілесності тексту, про музику Памви написала книжку (солористика: прозвучання заради поруху), і Памва був для неї одиноким доступом до первинного досвіду, може, він і був текстом у філософському розумінні, але у житті Анни лиш Памва існував як ненаписаний і нечитаний предмет філософствування. Іноді Памва думав, що може не дбати, як жити далі, бо є книжки, які перебрали на себе всі його відповідальності.

Памва відклав фасолю аж тоді, коли в кухні почало темніти. Щойно тепер роздягнувся. Він не міг згадати — чи добивався до старого побитого піаніно у ресторанчику з пивом, витісняючи тапера, чи це приверзлося (навіть пити намагався там, де був хоч який інструмент, бо міг досягти такого стану, коли фізично неможливо не грати, але так само часто Памві снилося, що виконує щось своє на фортепіано у незнаному місці, і до самого фортепіано торкається вперше, при цьому завжди розумілося, що присутнє ще якесь додаткове відчуття присутності). Натомість був певний, що Анна — єдина жінка в його житті, з якою не може філософст вувати.

Фасолю Памва відніс у лабораторію. Лабораторія була у другій кімнаті (з другої кімнати була лабораторія). Вся фасоля складалася на підлозі під вікном. Вікно можна було затемнити цілковито. Памва взяв лопату і насипав два повні відра піску з паки, що розміщалася посеред кімнати. Останні тижні те, що записувалося у реєстрі справ як "лабораторія", означало — перебрати ще трохи фасолі, досипаючи до тої, що сушилася, винести до смітника на подвір’ї два відра піску. Пісок він зсипав на окрему купу, може, комусь знадобиться. Вітер ставав усе сильнішим, приліпив до Памвиної купи обривки якихось паперів, Памва їх привалив піском з відра. У купі денеде траплялися маленькі макетики хатинок, мости з дитячих залізниць, гілочки ялівцю, що виглядали як зменшені дерева. Бо у паці довший час моделювався каньйон. Лабораторія існувала для віднайдення світла. Памва зрозумів колись, що його сон не мав би такої сили, якби не освітлення. Він захотів відтворити його і зробити звичайний, але дуже якісний діафільм про каньйон. Посеред порожньої кімнати поставив паку з піском, виліпив русло, береги, вбудував усі деталі ландшафту, пустив воду. Мав три фотоапарати. Один закріпив на рухомій щоглі зверху, другий встановив на штативі, а з третім переміщався навколо макета. Пробував усі можливі способи — через товщу різнокольорових розчинів, при різноманітній комбінації ламп, крізь різні рослини, зафарбовані аркуші паперу, пару, шкло, дим, марлю теж.

Виходили дуже гарні слайди, але відчуття присутності не було. Колись він медитував про різних жінок, котрі були з ним. Вони з’являлися у дивній формі. Одна — лиш у вигляді відображення у рухливій воді, інша замість контура постаті мала нестійку смужку вогню, ще одна виникала тільки в момент спалаху від іскри запальнички без газу, а остання існувала дуже близько, але притулена до якоїсь тканини з одного боку, а він — за крок від неї з другого. Незважаючи на все це, Памва знав, що вони присутні, а він при сутності, і що незвичні прояви від чуття. А от фотографії каньйону, зроблені на макеті, були чужими. Його каньйо новості не було, і він не перебував у тому каньйоні, котрий був. Памва відвів з паки воду і почав виносити пісок. Залишилося ще зовсім небагато. Краще не намагатися бути присутнім насильно. Краще

зачекати, коли знову буде насправді. Краще такі речі переживати проживаючи. І кожне проживання буде видаватися так, ніби між ним і попереднім нічого не відбувалося. То ж можливо. А у розмонтованій лабораторії вирощувати гіацинти і крокуси, хай навіть марокканську маріхуану (смітники стояли посеред подвір’я, обмеженого дуже гарними довгими двоповерховими будин ками з неперервними балконами, ринвами, що йшли просто у підземну каналізацію, залізними сходами на різних рівнях; щовечора світилася інша комбінація вікон, висвічуючи щораз іншу територію; Памва ніколи не йшов звідси швид ше, ніж через кілька хвилин).

До приїзду Анни залишалося зовсім небагато часу. Памва хотів скупатися. Вода дуже довго нагрівалася не тільки тому, що слабкий газ через те, що всі почали палити у печах, а передовсім тому, що вже у ріці була надзвичайно холодною. До лазнички він взяв фляшку рому, перед приїздами Анни ром його знечулював.

Памва ще не почав митися, лиш грівся у воді, коли задзвонив телефон. Він мусив іти до телефона голим і мок рим через цілу квартиру. Сказали, що треба сьогодні ввечір прийти на нічне чергування — Памва працював медбратом у складі кардіологічної бриґади швидкої допомоги. Він був перегрітий і змерз, тоді ще й розбурхався, і почало трясти так сильно, що аж м’язи заболіли саме від тремтіння. Мусив ще трохи полежати у ванні, але накінець обіллявся холодною водою.

Памва сидів у кухні при столі. Всі дверцята креденса були відкриті, він час від часу вставав, брав щось звідти і знову сідав до столу. Памва любив несподівані виклики. Насам перед тому, що понад усе цінував перенапруження; до того ж це завжди цікаво. Памві подобався навіть ритм дуже чіткого, продуманого і послідовного збирання. Він випив страшенно міцну каву, з’їв ложку меду, чотири таблетки аспірину, розмішав у шклянці води глюкозу й аскорбінову кислоту, надушив соку двох ґрейпфрутів, доповнив фля шечку елеутерококу коньяком і випив усе відразу. Нарешті запарив чефір і закурив. Але не зміг сидіти, залишив запалену сиґарету і пішов одягатися. Тоді взяв магнітофон,

чисту тасьму, мікрофон, приніс до кухні. Сиґарета вигоріла майже вся, Памва припалив від неї нову. Був у штанах, черевиках і майці, шлейки звисали з боків. Він натер чоло ромом, а руки кремом з алое. Приготував магнітофон для запису, накинув на плечі важкого зимового плаща; тим часом зотліла ще одна сиґарета.

На цей раз мусив запалювати сірника і почав говорити. Він хотів сказати, що часом все розлазиться, але розпов зається, втрачає керунок, але опановує поверхнями і площинами, що існує деструкція, яка заперечує можливість чистоти стилю, руйнує риторичні побудови і ставить під сумнів логоцентризм, визнання деструкції вертає свободу не вибирати, а тому можна бути серед всього і зі всім, це не риторика, а лінґвістика, хаос боронить від невідворотності, в інакшому разі миришся з тим, що все тримається на жінках, котрі переживають оргазм.

Памва трохи розказав про ті дні. Про те, що іноді живеш, ніби перебиваєш якийсь смак іншим, але і той не такий, як треба, тоді щось ще, знову зле, далі, далі трохи ліпше, треба трішки підправити, нарешті стає ніяк. Спеціально для Анни він наголосив на тім, що текст оповіді про день мусить залежати від дня — за ритмом, насиченістю, густиною, настроєм і силою напору. Саме звідси йому перестало подобатися наговорене, він ще трохи поговорив, а потім перемотав на початок і стер усе записане. Хотів спробувати ще раз. Врешті, треба казати іноді те, що розумієш. Найваж ливіше — Памва відразу ж намагався сформулювати імператив — знати і дати знати, що розумієш. Коли вони були разом, не траплялося відповідного моменту, а тепер не було Анни і видавалося непотрібним робити це без неї, хай і для неї.

Памві було приємно передчувати те, що відбудеться. Добре було уявляти собі, як Анна сюди прийде, як вона буде рухатися, коли нікого більше не буде, з’їсть приготовану ним вечерю, щось вип’є, послухає його голос, може, вийде на балкон, залізе до ліжка, буде чекати, засне, щоб скорше минула ніч. А Памва ще і крім того знав, що зуміє прийти хоч на хвильку посеред ночі, ще не знати як. Ця переко наність у майже неможливому відчувалася особливо гостро. Він переключився на радіо і

крутився різними просторами ефіру. Зауважив раптом, що шкала частот — сильне джерело світла. В якомусь місті співав Коен; Памва зробив так, що це записалося з радіо на магнітофон. Перешкоди сильні, але пісня майже ціла. Памва знову перемотав на початок, прослухав Коена і зрозумів, що він залишить його для Анни. Часу залишалося дуже мало. Він швидко проговорив у мікрофон свої улюблені вірші Бродського, тяжко вимов ляючи слова поросійськи. На тасьмі записалося, як Памва затягувався сиґаретою і як видмухував дим.

Швидко зняв плащ, вбрав кілька светрів, натягнув шлейки і знову плащ. Ковтнув дві таблетки нітрогліцерину і вийшов на сходи, сховавши ключ у домовленому місці. У довгий коридор на першому поверсі між сходами і брамою вітер понамітав твердого сухого листя. Воно далі рухалося і шкрябало голосно бетонну підлогу, мов кігті малих звірів. Все подвір’я заповнилося місяцем. Починався мороз, і здавалося, що саме місячне світло — його причина. Довкола місяця не було хмар, однак коли Памва скоро йшов через подвір’я, піднявши лице до неба, то щось рухалося — або сам місяць, або найосвітленіший фраґмент неба. Більші калабані видавалися теплими, а от менші перетворилися на лід аж до дна. І лиш там, де лежав який листок, збереглася вода.

Памва знав таку дорогу до лікарні, котрою можна було пройти, не виходячи на вулицю — самими лиш подвір’ями. Шалена тахікардія — наслідок неспання і всіх стимуляторів — аж перебивала дихання. Відчувалося, як від надниркових залоз, наповнених адреналіном і всякими іншими гормо нами, розходиться по всій спині такий лоскіт, ніби судини були окуповані різними комахами; важко витримувати. Тіло було у максимальному тонусі — кожен рух робився так, щоб витратити якнайбільше енергії; Памва ледве стримувався, аби не зробити сальто.

На одному подвір’ї в альтанці сиділи якісь люди, Памва побачив три сиґаретні вогники. В цім районі його знали, до того ж був старшим, тому не почував жодної небезпеки. Він відійшов досить далеко від альтанки, коли почув, що ззаду хтось біжить. Памва повернувся і побачив великого пса, котрий мчав по алейці просто до нього. Памва зробив

кілька кроків назустріч, сильно тупаючи ногами і ревучи, як звір; руки виставив уперед. Пес зупинився, але не відступив і ще не перестав нападати. Памва мусив безперервно дивитися на нього і тримати себе у напруженні. Помалу відходив крок за кроком назад, а пес так само напружено і помалу ішов за Памвою, чекаючи, коли той хоч трошки відвернеться і можна буде напасти. Памва відчував усередині зрушення більше, ніж від нітрогліцерину. Так вони пройшли близько десяти кроків, видно, перетнули якусь межу, бо пес раптово розслабився, отріпався, замахав хвостом і цілковито збайдужів до Памви. Ще пару кроків Памва зробив зад куючи, а потім повернувся, мало не упав, бо заплуталися ноги. Він слабнув настільки очевидно, що відчував, як важче стає виконати кожну наступну фазу розтягнутого у часі одного кроку. Весь адреналін вибухнув і розвіявся. Памва присів і перечекав найбільшу слабість. Потім побрів у бік лікарні, втративши просторове чуття власної форми тіла. Очі закривалися, він думав закурити, але не зміг і не захотів. Уже уявляв собі до найменших тропізмів, як лежить і знає, що можна засинати.

Памва лиш привітався зі своєю бриґадою, сказав, де його шукати, і пішов до їхньої машини. Вліз всередину, ліг на ноші, втягнув лице у плащ, ще накрився коцом і заснув. Йому приснилася скеля, виставлена далеко у море; було зрозуміло, що це північна європейська Атлантика; ціла скеля, ціла гора була геть чисто заставлена вазонками — невеликими кімнатними вазонками — з рідкісними афри канськими рослинами, яких переважно не культивують, усі рослини якраз цвіли. Памва летів високо над скелею, десь на два свої зрости, але так, ніби ковзав, стоячи вертикально на ногах, але утримуючи рівновагу — як з’їжджають льодяними ковзанками з горбів. Однак він не міг летіти, куди хотів, а переміщався разом з якоюсь течією — очевидно, тим, що називають повітряним потоком. Найзахоплішим було те, що Памва знаходився на дні потоку (не обмеженого поза тим ніякою твердю), а над ним, десь під самою повер хнею, пливли одна за одною майже нерухомі кольорові риби. Поверхня потоку виділялася на дні неба чорнотою.

Памву розбудили аж перед фірткою одноповерхової вілли, котра лиш в останні роки була розділена на кілька помешкань. Колишні ґалереї були зашклені і пристосовані під спіжарки і комірки. Від цілого ряду інших вілл ця відрізнялася тим, що у всіх вікнах світилося. Городи за кожною з них доходили до ріки. Тут був край міста. Біля фіртки стояло кілька міліційних патрулів, вони курили і переповідали один одному всі деталі події. Памва нічого не хотів знати. Він узяв ноші і пішов стежкою через сад до ґанку. Запах листя, хащі саду, відчуття ріки, віддаленість світел міста, чоловіки біля воріт, дух перекопаної землі — все справляло враження рівнинного села.

Двері були цілком відкриті, тому ще на ґанку відчувався кваскуватий запах дому, а в кімнаті найсуттєвішим був потік холодного терпкого повітря знадвору. Чоловік лежав недалеко від дверей, його навіть не переклали на якесь ліжко. На чорному грубому светрі було кілька дірок, а кров не розливалася, а накопичувалася у структурах светра, розповзлася цілим передом, що аж не виглядала плямою — таким міг бути відтінок волічки. Лиш на доторк светер був мокрим і холодним. Памва відчував таку безпорадність, що мало не плакав; свою тут присутність він міг тільки усвідом лювати, всього наче не було. Він дуже добре знав ці руки і рот; вони часто робили штучне дихання і внутрішньовенні ін’єкції — чоловікові ставало погано за певної погоди пере важно під кінець ночі. Він був після складної операції на серці, вже багато разів вони просиджували у цій кімнаті до ранку, не наважувалися залишити без нагляду. Памва далі не хотів знати, що сталося, йому було прикро і розпачливо — жодне із вкладених у це життя зусиль не передбачало такого кінця, всі старання виявилися не марними, а безпомічними. І найгірше те, що докладати зусилля — значить бути або ставати беззахисним.

До машини сіли ще хтось з патрулів і якась молода жінка — очевидно, родичка, але Памва її ніколи не бачив. Вони повільно виїжджали з неосвітлених і денеде перекопаних вуличок уздовж ріки. Памва мусив сидіти на підлозі. Через заднє вікно він побачив фари, а незабаром і силует поли валки на самому березі. Памва попросив

зупинити авто бусик швидкої допомоги, вискочив на дорогу, сказавши лікарці, що через годину буде на їхній станції — він і так не потрібний протягом тої години, і побіг до ріки, до поливалки. Спочатку вуличкою, потім широким і рівним кам’янистим берегом. Біжучи, намацав у кишені багато каштанів — цілий день він підбирав нащось каштани у різних місцях — тепер вони випадали на каміння. Водій поливалки набирав з ріки воду. У тому місці, де був опущений шланґ, вода була ясно сіра, бо там закінчувалася тінь від цистерни і починалася довга смуга, просвічена місяцем. Памва вліз до кабіни, водій налив йому кави з термоса. Вся кава пересякла смаком корка.

Вони поїхали в бік Памвиного будинку. Памва завжди брав на чергування кілька магнітофонних касет, щоб слухати музику разом з водієм їхньої бриґади, чекаючи викликів. Тепер він вийняв одну і заклав її до магнітофона. Відразу ж почав співати Коен — це була та касета, котру мав залишити Анні, — там, де ключі. Памва хотів перемінити на іншу, але водій спинив руку, і вони прослухали цілий цикл послань до Постума.

У Памвиних вікнах світилося. Балкон освітлювався зсередини і виглядав, як фраґмент сцени, приготовленої до вистави. Памва пішов додому, а поливалка поїхала дуже повільно, ледь зволожуючи купи листя — якби намочити дорогу, то зробився б лід. У квартирі було тихо. Лампа включена лише у ліжку, в кухні лежали Аннині речі, залишилися непомиті горнятка — Анна завжди пила наступну порцію кави чи чаю зі свіжого горнятка і складала їх перед собою на столі. Памва став на драбинку і заглянув до ліжка. Анна спала. Була майже добре накрита, але зовсім гола. Памва ледве примусив себе не роздягнутися і хоч на кілька хвилин не лягти біля неї. Він був переконаний в тому, що тоді вже не встав би, крізь химерний напівсон пильнуючи двох речей: чи є Анна і чи не пора вставати.

Памва вимкнув лампу, поклав таки записану касету на подушку, вийшов на балкон і запалив цілу велику газету. Вогонь зробив несподівано багато світла — Памва перестав бачити те, що опинилося за

освітленням; він уявив собі, як дивно виглядає така пляма здалека, коли не видно ні окремих будинків, ні балконів, ні вікон і стає неможливим пов’язувати вогонь з конкретними структурами. Поливалка під’їхала під сам балкон, Памва трохи опустився на вино граді, а потім зіскочив на бак. Вони дуже швидко доїхали до лікарні. Лише один раз мусили спинитися, бо просто по дорозі бігла велика зграя різних псів.

Памва взяв з дому досить багато горіхів; спеціально для того, щоб чимось зайняти свою бриґаду і не мусити розмовляти, грати в шахи або карти. Але вони ще не вернулися. Тим часом телефоністка прийняла виклик, Памва забрав адресу і вийшов аж до воріт, хвилюючись, що минають хвилини. Він хотів би бути тепер з Анною. Але бути в ній. Відчуваючи присутність — лише того себе, що в Анні, що сприймає її зсередини, і лиш тої Анни, що всередині, котру відчуває зсередини, відкинувши все інше. Він волів переживати рельєф, а не переміщення, монотонний доторк, а не якесь наростання.

Анна ж такого не визнавала. Вона мовчки вимагала переповнення, яке б межувало з надуживанням. Вона рисувала на своїм тілі складні схеми різнокольоровим чорнилом, за якими Памві слід було проходити по шкірі; витягувалася на фортепіано, сприймаючи внутрішніми органами вібрацію, особливо низьких октав; сповільнено нападала на Памву з палицею, якою він вправляв, і той мусив так само сповільнено оборонятися, придумувати якусь чудернацьку пластику навколо палиці; іноді висіли, тримаючись за перекладину, і давали собі раду без рук і без опори; брала до ліжка кошенят, обтиралася валеріановими краплями і цілком не соромилася того, що їх всіх разом досить багато; одного разу принесла величезний оберемок дуже пахучих квітів, порозставляла їх всюди, напхала до подушки — то було справді надзвичайно добре, але вони лиш випадково не померли. Памва згадав про ненаписану п’єсу. Подумав, що якби вміститися з Анною на фортепіано і ніяк її не стримувати, а самому стримувати звуки, то почув би справжній солористичний концерт (він, однак, не зміг би спровокувати Анну на таке, знаючи, що буде навмисно слухати).

Нарешті машина приїхала. Пройшло вже десять хвилин, Памва не дозволив навіть остаточно зупинитися — відчинив двері і заскочив, коли машина ще не стала. Всі дуже втомилися, але Памва проказав адресу з такими інто націями, що не допускали жодних вагань.

II

Памва ніколи не думав, що у нічному помешканні може бути стільки різних звуків, подібних на дитячий плач.

Памва подивився з вікна кухні на частину цвинтаря і фраґмент ботанічного саду (він захотів опинитися тут пер шого листопада, коли по всьому цвинтарі будуть світитися свічки), починало розвиднюватися, величезні оранжереї виглядали, як звірічудиська, що сплять стоячи на галявині.

Памва бачив на столі перед собою тарілку з використ таними шприцами, у кожному було трошки крові — вони робили жінці кілька внутрівенних ін’єкцій; добре, що двері вона залишила відкритими.

Памва не поїхав до реанімації, куди повезли жінку, бо в кімнаті спала мала дитина.

Памва встиг зауважити поруч з дитячим ліжком справж ню невелику фісгармонію, не міг дочекатися ранку, щоб пограти на ній, хоч страшенно боявся того моменту, коли дитина збудиться.

Памва не знав, як треба поводитися з дітьми, не знав, як довго тут пробуде, не знав, чи кликати Анну сюди, чи забрати дитину до себе.

У кредeнсі, шукаючи горнятка, Памва знайшов кілька ампул каліпсолу, тоді вигорнув все із смітника і віднайшов одноразовий шприц — жінка може вернутися зовсім іншою; правдоподібно не пробуде довго у реанімації.

Памва взявся записувати початок п’єси, але час від часу засинав на декілька секунд, їх було досить, щоб приверзлися якісь образи, рядки порозлазилися, а в тексті опинилися недоладні словосполучення.

Памва вирішив врешті нічого не писати — він сам заграє цю п’єсу на фісгармонії, принесе магнітофон і відразу ж напише музику до фільму, граючи так, як захочеться в той момент.

Памва знав, що музика, яка йому захочеться, буде лиш слідом чийогось задуму, якого Памва осягнути не спроможний; від нього залежатиме те, як пробути за інструментом: буде грати однією рукою, або зв’яже кисті, або буде розтягати пальці однієї руки просто на клавіатуру другою, або по справжньому вп’ється впродовж виконання, або поскладає на клавіатуру квіти, або ударятиме по клавішах кулаком, чи чолом, чи буде перекочуватися головою, або поріже пальці і буде кров, або забинтує порізані пучки, або вдягне рукавиці, або наповнить нутрощі фісгармонії горіхами, або засне, або ляже на підлозі і дотягатиметься до інструмента, або заплющить очі, або погасить світло, або вилізе на фісгармонію і гратиме пальцями ніг, а потім сповзе, а може натискати раз за разом педалі, не торкаючись клавіатури, може довго тримати один звук, може підспівувати, згадувати якісь інші мелодії, може взагалі не грати, а шукати щось на приймачі або зовсім нічого не робити, лиш пробути.

Памві здалося, що хтось грав на фісгармонії так, як він щойно придумав, він кинувся до кімнати — там усе було тихо, дитина ще спала.

Памва припускав, що має ще з півгодини до пробудження.

Памва намацав на бильці ліжка якийсь светер і забрав його до кухні, бо трохи змерз; то був грубий жіночий бордовий светер на ґудзиках — великих, дерев’яних, аж стертих від доторків — було зрозуміло, що ґудзики зроблені з дуже м’якого дерева, вони напевно значно старші за светер.

Памва мусив хоч щось з’їсти, бо почало пекти у шлунку, він оглянув холодильник — трохи сиру, фляшка молока, фляшка мінеральної води, масло, кусник вареного м’яса, мед у слоїку, рештки горілки, цитрини — сир з молоком він дасть дитині на сніданок; з’їв м’ясо і дві великі ложки меду.

Памва хотів змішати горілку з мінеральною водою і додати цитринового соку, взяв воду, але виявилося, що рука так затерпла, що аж не втримав пляшки, і вона розбилася (Памва не міг встановити, чи то через серце, хоч біля серця нічого не відчував, чи притиснув руку, коли засинав сидячи).

Натомість Памва заварив чай і влив у горнятко з гарячим плином досить горілки.

Памва уявив собі, що зараз нап’ється чаю і піде до кімнати, там спить його дитина, він ляже до ліжка, намагаючись не розбудити жінку, — дуже рідну, але зовсім незнану (Памва не міг придумати ні обличчя, ні тіла, очевидно, що це хтось, кого він насправді ще не бачив), а вранці він буде її обнімати, коли в кімнаті вже ясно, але син ще спатиме.

Памва вийшов надвір, щоб не напустити диму до кімнати, пора телефонувати до Анни (вчора Памва мріяв пробути цілий день з Анною вдома, нікуди не виходячи), оранжереї вже просвічувалися, і тепер химерами були не самі вони, а те, що невиразно впізнавалося всередині.

Памва добре розумів, що отот закінчиться сиґарета, він знову зайде до помешкання, потім прийде Анна, і що цей стан кількох хвилин надзвичайно нестійкий, а все ж не міг себе переконати, що ще щось буде інакше, що ця мить перестане видовжуватися і продовжуватися безконечно, що можливі якісь найменші зміни у світі, у ньому, що відстані нормалізуються, що буде далеко, далі, близько і ближче, що відстані можна буде перейти.

Памва ішов сходами і заборонив собі наразі любуватися станами, фіксувати їх, запам’ятовувати, систематизувати, а передовсім намагатися викликати — йому треба вернутися до дитини, ніде не зависнувши.

Ще Памва подумав, що коли все ж записуватиме сценарій п’єси, колись пізніше, то закінчить його приблизно так: виконавець не має ніякого іншого завдання, крім витво рення відчуття присутності.